

KS. ANTONI TOMKIEWICZ

DOŚWIADCZENIE BOGA A DOŚWIADCZENIE RODZICÓW U MŁODZIEŻY INTERPRETACJA W ŚWIETLE ANALIZY TRANSAKCYJNEJ

I. WSTĘP

Samo pojęcie „doświadczenie”, chociaż często używane w różnych dyscyplinach naukowych, stwarza trudności teoretyczno-metodologiczne. Dotyczy to również doświadczenia Boga. Pomijając jednak różne dyskusje i kontrowersje na temat doświadczenia, ogólnie można przyjąć, że istnieje tylko jedno doświadczenie ludzkie.

Doświadczenie polega na bezpośrednim kontakcie człowieka z rzeczywistością, całościowym jej ogarnięciu i wnikaniu do jej różnorodnych pokładów. Pojęcie „doświadczenie”, w języku niemieckim *Erfahrung* (*Er-fahren*), oznacza „w-jeźdźać” w głąb rzeczywistości.

Doświadczenie może ujawniać się jako coś tradycyjnego i jako coś nowego, może być spontaniczne, a zarazem refleksyjne i krytyczne. Doświadczenie, które jest doświadczeniem człowieka, jest wielowymiarowe ze względu na przedmiot, do którego jest skierowane, i ze względu na język, w którym się wyraża. Oznacza to, że jest ono uwarunkowane osobowościowo, społecznie i kulturowo¹.

Czy wobec tego możliwe jest doświadczenie Boga, gdy przedmiot doświadczenia jest niedostępny w bezpośrednim kontakcie? O tym mówi wyraźnie Stary Testament. W Księdze Wyjścia (33, 20-23) czytamy: „I znowu rzekł

Ks. dr ANTONI TOMKIEWICZ – dyrektor Instytutu Nauk o Rodzinie KUL; adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: antonito@kul.lublin.pl

¹ W. P i w o w a r s k i, A. T o m k i e w i c z, *Doświadczenie religijne*, [w:] *Religia a życie codzienne*, red. J. Borowik, Kraków 1991, s. 173-187.

[Jahwe do Mojżesza]: «Nie będziesz mógł oglądać mojego oblicza, gdyż żaden człowiek nie może oglądać mojego oblicza i pozostać przy życiu». I rzekł jeszcze Jahwe: [...] «i położę rękę moją na tobie, aż przejdę. A gdy cofnę rękę, ujrzysz Mnie z tyłu, lecz oblicza mojego tobie nie ukazę»” Człowiek bowiem nie może w sposób bezpośredni doświadczyć Boga.

Doświadczenie Boga występuje zawsze w pewnym kontekście. Ma ono specyficzny charakter, ponieważ przedmiot doświadczenia jest radykalny, jest inny i jest święty.

We współczesnej psychologii religii w różnych teoriach osobowości coraz częściej, pomimo trudności metodologicznych, uwzględnia się doświadczenie religijne. W ostatnich latach psychologowie religii zwrócili uwagę na możliwość łączenia struktury i funkcji osobowości podejmowanych w analizie transakcyjnej z zagadnieniami związanymi z doświadczeniem religijnym. Do takich m.in. należą M. James, L. M. Savary² oraz D. Gehrlein³ Autorzy Ci podjęli próbę wyjaśnienia doświadczenia religijnego w świetle analizy transakcyjnej. Upraszczając, w tej teorii osobowości przyjmuje się, że jakość zachowania się człowieka w sytuacjach religijnych zależy od tego, który stan Ja ma większy wpływ na całą strukturę osobowości i który stan Ja częściej się uaktywnia. Doświadczenie religijne o dominującej strukturze Ja-Rodzic określane jest tym, co zostało przekazane w procesie wychowania przez rodziców i inne osoby znaczące na zasadzie autorytetu. Doświadczenie religijne, w którym dominuje struktura Ja-Dziecko, wiąże się z różnymi stanami i reakcjami uczuciowymi wywołanymi przez bodźce religijne. W doświadczeniu religijnym o rozbudowanej strukturze Ja-Dorosły istotnym motywem przyjęcia prawd wiary jest własna, racjonalna, autonomiczna decyzja⁴.

Głównym celem niniejszego artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: Czy istnieje związek pomiędzy doświadczeniem rodziców a doświadczeniem Boga?

Aby na nie odpowiedzieć przeprowadzono badania empiryczne wśród różnych grup młodzieży, głównie studentów (nauk społecznych, humanistycznych, teologicznych) z różnych ośrodków akademickich, seminarzystów oraz młodzieży zrzeszonej w różnych wspólnotach religijnych. W badaniach wzięło udział 276 osób.

² *The Power at the Bottom of the Well*, New York 1976.

³ *Glauben voller Lebenslust*, Freiburg im Breisgau 1992.

⁴ A. T o m k i e w i c z, *Analiza transakcyjna a doświadczenie religijne*, „Summarium”, 11-12 (1982-1983), s. 311-321.

Opierając się na założeniach teoretycznych analizy transakcyjnej autorstwa wymienionych wyżej autorów, podjęto próbę skonstruowania skali do badania doświadczenia religijnego, skupiającej się na doświadczeniu Boga z pozycji stanów Ja: Rodzica krytycznego (Rk), Rodzica opiekuńczego (Ro), Dorosłego (D), Dziecka wolnego (Dzw) i Dziecka przystosowanego (Dzp).

W badaniach zastosowano następujące metody: Dyferencjał Semantyczny H. E. Osgooda – w celu określenia: taka jest moja matka, taki jest mój ojciec, taki jest mój Bóg, kwestionariusz własnej konstrukcji do badania doświadczenia Boga na podstawie założeń analizy transakcyjnej (Kwestionariusz Doświadczenia Religijnego – KDR) oraz kwestionariusz, który pozwolił na określenie w subiektywnym odczuciu stopnia więzi ze swoją matką i ojcem. Na podstawie tej metody wyodrębniono cztery grupy badanych osób:

- pierwsza grupa osób posiadająca mocną więź z matką (225 osób),
- druga grupa, która ma słabą więź z matką (22 osoby),
- trzecia grupa osób, określająca siebie jako mająca mocną więź z ojcem (197 osób),
- czwarta grupa osób, określająca siebie jako mająca słabą więź z ojcem (79 osób).

II. OBRAZ RODZICÓW I OBRAZ BOGA U BADANYCH OSÓB ZE WZGLĘDU NA WIĘŹ Z OJCEM W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Tabela 1 przedstawia średnie wyniki uzyskane w badaniach za pomocą Dyferencjału Semantycznego Osgooda przez osoby mające mocną i słabą więź z ojcem.

Obraz matki. Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 1 grupa osób mających dobry kontakt ze swoim ojcem ocenia bardziej pozytywnie swoją matkę niż osoby mające słabą więź z ojcem (różnice statystycznie istotne występują w sześciu skalach). Osoby te spostrzegają swoje matki jako życzliwe, przyjacielskie, radosne, zachwycające, opiekuńcze.

Tabela 1. Porównanie średnich między grupami wyodrębnionymi ze względu na więź z ojcem

	Średnia		<i>t</i>	<i>p</i>
	Grupa I	Grupa II		
Obraz matki (Moja matka jest)				
M 1	6,66	5,68	1,632	0,1039
M 2	5,06	4,68	1,599	0,1109
M 3	2,81	3,14	-1,371	0,1716
M 4	6,65	6,08	3,558	0,0004
M 5	6,45	6,05	2,821	0,0051
M 6	4,93	4,30	2,898	0,0041
M 7	4,36	4,15	1,033	0,3026
M 8	5,91	5,22	4,029	0,0001
M 9	5,70	5,43	1,661	0,0979
M 10	6,69	6,38	2,387	0,0177
M 11	6,22	6,03	1,347	0,1792
Obraz ojca (Mój ojciec jest)				
O 1	6,01	3,33	13,902	0,0000
O 2	4,45	3,80	2,647	0,0086
O 3	2,61	3,76	-4,768	0,0000
O 4	6,15	4,51	9,969	0,0000
O 5	6,11	4,22	10,554	0,0000
O 6	5,00	4,20	3,959	0,0001
O 7	3,95	2,81	5,091	0,0000
O 8	5,14	3,09	10,724	0,0000
O 9	5,41	3,61	10,137	0,0000
O 10	6,06	3,67	11,646	0,0000
O 11	5,61	3,97	8,736	0,0000
Obraz Boga (Bóg jest)				
B 1	6,22	5,62	4,003	0,0001
B 2	4,60	4,99	-1,791	0,0744
B 3	2,37	2,81	-1,799	0,0731
B 4	6,54	6,52	0,173	0,8630
B 5	6,69	6,59	0,978	0,3291
B 6	5,75	5,51	1,312	0,1906
B 7	2,97	3,32	-1,680	0,0942
B 8	6,20	5,89	2,196	0,0289
B 9	6,21	5,80	3,077	0,0023
B 10	6,70	6,42	2,661	0,0083
B 11	6,79	6,59	2,135	0,0337

Grupa I – więź głęboka, grupa II – więź słaba

Obraz ojca. Wyniki dotyczące obrazu ojca, uzyskane przez badane grupy, różnią się statystycznie istotnie we wszystkich skalach. Badani mający mocną więź ze swoim ojcem oceniają go jako bardziej bliskiego, łagodnego, przyjacielskiego, radosnego, opiekuńczego, przebaczącego niż ci, których charakteryzuje słaba więź ze swoim ojcem, którzy oceniają go jako dalekiego, trudnego, odpychającego, obojętnego, mało wczuwającego się.

Obraz Boga. Obraz Boga różni się u badanych grup w pięciu skalach statystycznie istotnie. Osoby przeżywające pozytywne relacje ze swoim ojcem określają Boga jako Kogoś bliskiego, wzbudzającego zachwyt, opiekuńczego, miłosiernego. Natomiast osoby mające słabą więź ze swoim ojcem, traktują Boga jako Kogoś dalekiego, mało opiekuńczego i mało miłosiernego.

III. DOŚWIADCZENIE BOGA U BADANYCH OSÓB ZE WZGLĘDU NA WIĘŹ Z OJCEM W ŚWIETLE OTRZYMANYCH WYNIKÓW BADAŃ

Tabela 2 zawiera wyniki badań otrzymane przez osoby mające mocną i słabą więź z ojcem w zakresie doświadczenia Boga w koncepcji analizy transakcyjnej.

Tabela 2. Porównanie średnich między grupami wyodrębnionymi ze względu na więź z ojcem

Stany Ja	Średnia		<i>t</i>	<i>p</i>
	Grupa I	Grupa II		
Rodzic krytyczny (RK)	42,73	41,65	1,189	0,2354
Rodzic opiekuńczy (RO)	48,96	47,35	1,850	0,0654
Dorosły (D)	46,29	44,11	2,198	0,0288
Dziecko wolne (DZW)	39,90	39,52	0,482	0,6299
Dziecko przystosowane (DZP)	42,19	40,61	1,713	0,0879
Skale	Średnia		<i>t</i>	<i>p</i>
	Grupa I	Grupa II		
KDR 12	5,92	5,52	2,347	0,0196
KDR 13	4,80	4,23	3,057	0,0025
KDR 28	6,13	5,59	3,164	0,0017
KDR 35	6,05	5,66	2,448	0,0150
KDR 39	5,98	5,46	3,211	0,0015
KDR 40	5,18	4,72	2,382	0,0179

Grupa I – więź głęboka, grupa II – więź słaba. Tabela zawiera tylko te itemy, które różnią się statystycznie istotnie.

Jak wynika z danych umieszczonych w tabeli 2, statystycznie istotna różnica występuje w jednej skali – dotyczącej stanu Ja-Dorosły. Osoby, które mają mocną więź z ojcem, dzięki religijności przeżywają sens swojego życia, próbują bardziej zrozumieć zrządzenie Opatrzności Bożej niż osoby słabo związane z ojcem. Ponadto Boga postrzegają znacznie silniej jako Opiekuna i Dobrego Pasterza niż osoby o słabej więzi z ojcem.

IV. OBRAZ RODZICÓW I OBRAZ BOGA U BADANYCH OSÓB ZE WZGLĘDU NA WIĘŹ Z MATKĄ W ŚWIETLE OTRZYMANYCH WYNIKÓW BADAŃ

Tabela 3 zawiera analizę wyników badań za pomocą Dyferencjału Semantycznego Osgooda otrzymanych przez badanych mających mocną i słabą więź z matką.

Obraz matki. Pozytywne relacje z matką miało 255 osób, a negatywne – 22 osoby. Na podstawie Dyferencjału stwierdzono dziewięć istotnych różnic odnośnie do obrazu własnej matki między tymi grupami. Osoby z grupy I określają swoją matkę jako osobę bliską, łagodną, przyjacielską, radosną, opiekuńczą, miłosierną. Natomiast osoby z grupy II oceniają ją jako osobę daleką, raczej surową, mało życzliwą, mało przyjacielską, smutną, niezbyt opiekuńczą i niezbyt miłosierną.

Obraz ojca. Również w obrazie ojca w sześciu skalach wystąpiły różnice istotne statystycznie. Osoby z grupy I oceniały swojego ojca jako bliskiego, przyjacielskiego, zachwycającego, opiekuńczego, zaś mające negatywny stosunek do matki określały swojego ojca jako zbyt odległego, surowego, mało przyjacielskiego, trudnego, niezbyt wczuwającego się.

Obraz Boga. W obrazie Boga istotne statystycznie różnice występują w pięciu skalach. Osoby mające mocną więź z matką doświadczają Boga jako Kogoś bliskiego, zachwycającego, pociągającego, opiekuńczego, miłosiernego, w przeciwieństwie do osób, które mają słabą więź z matką (oceniają one Boga jako Kogoś dalekiego, mało opiekuńczego i mało miłosiernego).

Tabela 3. Porównanie średnich między grupami zdefiniowanymi ze względu na więź z matką

	Średnia		<i>t</i>	<i>p</i>
	Grupa I	Grupa II		
Obraz matki (Moja matka jest)				
M 1	6,60	3,55	2,963	0,0033
M 2	5,02	4,14	2,188	0,0295
M 3	2,86	3,48	-1,519	0,1299
M 4	6,53	5,19	5,937	0,0000
M 5	6,46	4,81	7,450	0,0000
M 6	4,82	3,90	2,468	0,0142
M 7	4,33	3,95	1,096	0,2741
M 8	5,86	3,86	7,251	0,0000
M 9	5,75	4,10	6,357	0,0000
M 10	6,73	4,95	9,256	0,0000
M 11	6,25	6,10	4,800	0,0000
Obraz ojca (Mój ojciec jest)				
O 1	5,33	4,14	2,809	0,0053
O 2	4,25	4,43	-0,429	0,6684
O 3	2,87	3,81	-2,223	0,0271
O 4	5,72	5,14	1,740	0,0829
O 5	5,66	4,48	3,320	0,0010
O 6	4,76	4,86	-0,262	0,7936
O 7	3,60	3,90	-0,764	0,4453
O 8	4,62	3,71	2,357	0,0191
O 9	4,96	4,00	2,757	0,0062
O 10	5,48	4,10	3,307	0,0011
O 11	5,19	4,52	1,865	0,0633
Obraz Boga (Bóg jest)				
B 1	6,13	5,05	4,241	0,0000
B 2	4,72	4,62	0,265	0,7910
B 3	2,50	2,48	0,052	0,9584
B 4	6,55	6,33	1,148	0,2522
B 5	6,69	6,38	1,843	0,0664
B 6	5,71	5,29	1,345	0,1798
B 7	3,09	2,90	0,521	0,6030
B 8	6,17	5,43	3,031	0,0027
B 9	6,15	5,33	3,625	0,0003
B 10	6,69	5,76	5,312	0,0000
B 11	6,77	6,29	3,124	0,0020

Grupa I – więź głęboka, grupa II – więź słaba

V DOŚWIADCZENIE BOGA U BADANYCH OSÓB
ZE WZGLĘDU NA WIĘŹ Z MATKĄ
W ŚWIELE OTRZYMANÝCH WYNIKÓW BADAŃ

Tabela 4 zawiera wyniki badań otrzymane przez badanych z grupy I i II w zakresie doświadczenia Boga w koncepcji analizy transakcyjnej.

Tabela 4. Porównanie średnich między grupami zdefiniowanymi ze względu na więź z matką

Stany Ja	Średnia		<i>t</i>	<i>p</i>
	Grupa I	Grupa		
Rodzic krytyczny (RK)	42,64	39,67	1,930	0,0546
Rodzic opiekuńczy (RO)	49,00	42,52	4,492	0,0000
Dorosły (D)	46,26	38,43	4,793	0,0000
Skale	Średnia		<i>t</i>	<i>p</i>
	Grupa I	Grupa II		
KDR 2	6,54	5,57	4,598	0,0000
KDR 3	5,93	4,52	3,684	0,0003
KDR 8	6,20	5,43	2,448	0,0150
KDR 10	6,12	5,05	3,548	0,0005
KDR 13	4,72	3,67	3,290	0,0011
KDR 16	5,55	4,52	3,328	0,0010
KDR 17	5,18	4,05	3,009	0,0029
KDR 20	6,56	5,81	3,431	0,0007
KDR 22	5,92	5,05	2,929	0,0037
KDR 25	3,85	4,95	-2,486	0,0135
KDR 26	6,09	4,86	4,476	0,0000
KDR 27	6,11	5,05	4,082	0,0001
KDR 28	6,08	4,71	4,872	0,0000
KDR 29	6,35	5,19	4,656	0,0000
KDR 32	5,75	4,67	3,615	0,0004
KDR 35	6,02	5,00	3,770	0,0002
KDR 36	5,45	4,38	3,351	0,0009
KDR 37	5,52	4,67	2,850	0,0047
KDR 39	5,89	5,05	3,037	0,0026
KDR 40	5,11	4,24	2,689	0,0076

Grupa I – więź głęboka, grupa II – więź słaba. Tabela zawiera tylko te stany Ja i skale, które różnią się statystycznie istotnie.

Z danych zamieszczonych w tabeli 4 wynika, że między badanymi grupami istnieje zasadnicza różnica aż w trzech stanach Ja. Dotyczą one Rodzica krytycznego (Rk), opiekuńczego (Ro) i Dorosłego (D). Młodzież mająca dobry kontakt z matką zdecydowanie silniej doświadcza Boga jako Boga osobowego, dobrego Ojca pragnącego dobra, Kogoś, dzięki Komu można przeżywać sens życia, jako prawdziwego obrońcę i Przyjaciela, który wskazuje na znaczenie wypełniania Jego woli i nakazuje również posłuszeństwo.

VI. WNIOSKI

Badane osoby przeżywające głęboką więź ze swoim ojcem zdecydowanie pozytywniej doświadczają swojego ojca niż osoby mające z ojcem słabą więź (istotne różnice występują we wszystkich skalach Dyferencjału Semantycznego). Odnosi się to także w dużym stopniu do doświadczenia swojej matki u badanych osób. Badani mający dobry kontakt ze swoim ojcem bardziej pozytywnie doświadczają swojej matki niż młodzież posiadająca słabą więź (istotne różnice występują w sześciu skalach Dyferencjału). Młodzież związana ze swoim ojcem ma bardziej pozytywny obraz Boga niż młodzież posiadająca słabe więzi z ojcem (różnice bardzo istotne występują w pięciu skalach).

Badani mający dobry lub słaby kontakt z ojcem różnią się pod względem doświadczenia Boga (różnice istotne statystycznie dotyczą jednego stanu – Ja-Dorosły). Młodzież związana pozytywnie ze swoją matką doświadcza bardziej pozytywnie swoją matkę niż młodzież mająca słabą więź z matką (bardzo istotne różnice występują w dziewięciu skalach). Również doświadczenie ojca u badanych osób różni się istotnie między sobą na korzyść osób posiadających pozytywną więź z matką (bardzo istotne różnice występują w sześciu skalach). Młodzież będąca w dobrych relacjach z matką ma bardziej pozytywny obraz Boga niż młodzież mająca słabe kontakty z matką (bardzo istotne różnice występują w pięciu skalach).

Doświadczenie Boga u młodzieży mocno związanej z matką zasadniczo różni się od doświadczenia Boga u młodzieży mającej słaby kontakt z matką (różnice dotyczą trzech stanów Ja: Rodzica krytycznego (Rk), opiekuńczego (Ro) i Dorosłego (D)). Tak dużych różnic odnośnie do stanów Ja nie zauważa się w przypadku analizowania więzi z ojcem. Może to świadczyć o tym, że w procesie kształtowania obrazu Boga i przeżywanego doświadczenia Boga

większą rolę pełni obecnie matka niż ojciec. Psycholog religii B. Grom⁵ wśród czynników wpływających na doświadczenie religijne wymienia kolejno, poczynając od najważniejszego: więź z rodzicami i innymi bliskimi osobami, poczucie własnej wartości, wiedza religijna, praktyki religijne i rozmowy na tematy religijne. Najważniejszy wpływ na doświadczenie Boga ma więc więź z rodzicami. Badania przeprowadzone wśród młodzieży w 1986 r. przez J. Króla⁶ świadczą o tym, że większą rolę w kształtowaniu obrazu i doświadczenia Boga u młodzieży odgrywał ojciec. Niniejsze badania wskazują, że obecnie większą rolę w kształtowaniu obrazu Boga i doświadczeniu Boga pełni matka, nawet wówczas, gdy dziecko ma pozytywny kontakt z ojcem. Być może, że nawet ojciec obecny fizycznie w rodzinie jest mniej obecny w procesie wychowania religijnego.

BIBLIOGRAFIA

- G e h r l e i n D.: *Glauben voller Lebenslust*, Freiburg im Breisgau 1992.
- G ł a z S.: *Intensywność doświadczenia religijnego a koncepcja siebie*, Kraków WN PAT 1996.
- G r o m B.: *Religionspsychologie*, Göttingen: Kösel-Verlag 1992.
- J a m e s M., S a v a r y L. M.: *The Power at the Bottom of the Well*, New York 1976.
- K r ó l J.: *Postawy rodzicielskie, poziom samoakceptacji a pojęcie Boga*, Lublin 1989.
- P i w o w a r s k i W., T o m k i e w i c z A.: *Doświadczenie religijne*, [w:] *Religia a życie codzienne*, red. J. Borowik, Kraków 1991, s. 173-187.
- S z y m o ł o n J.: *Lęk i fascynacja*, Lublin 1999.
- T o m k i e w i c z A.: *Analiza transakcyjna a doświadczenie religijne*, „Summarium” 11-12(1982-1983), s. 311-321.

⁵ *Religionspsychologie*, Göttingen: Kösel-Verlag 1992.

⁶ *Postawy rodzicielskie, poziom samoakceptacji a pojęcie Boga*, Lublin 1989.

THE EXPERIENCE OF GOD AND THE EXPERIENCE OF THE PARENTS IN YOUTHS
INTERPRETATION IN THE LIGHT OF TRANSACTIONAL ANALYSIS

S u m m a r y

Basing of an empirical study in which 267 young people took part the article shows the connection between the experience of God and the experience of the parents.

On the basis of the theoretical assumptions of transactional analysis an inventory was compiled for studying religious experience. Apart from that inventory the study used Osgood's Semantic Differential in order to determine the image of one's mother, father and of God.

As result of distinguishing the degree of feeling the bond with one's parents four groups of subjects were obtained: two groups of subjects who has a strong bond, and two groups of subjects who had a weak bond with their mother and father. The results of the study have demonstrated that the stronger is the bond with the mother or with the father, the greater is its influence on the experience of God in the subjects. The study results have also shown that the mother plays a greater role in evoking the experience of God in young people than the father does. It seems that the father, even one actually present in the family, plays a lesser role in the process of religious education of the modern generation.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: doświadczenie rodziców, doświadczenie Boga, obraz Boga, obraz ojca, obraz matki.

Key words: experience of the parents, experience of God, image of God, image of the father, image of the mother.